

Människorna och landet

Texten utgörs av bearbetade avsnitt ur min bok Gud i Sápmi, Vulkan, 2009.

©Gerard Willemsen. Får inte spridas utan författarens medgivande.

Det som ofta betonas av medlemmar i världens urbefolkningar är det band de känner med det land som traditionellt har bebotts av dem. Fädernas marker har stor betydelse och det finns ett starkt känslomässigt band till de egna markerna. Många gånger handlar också konflikter mellan urbefolkningar och majoritetsbefolkningar eller nationalstater om rätt till land och vatten. Så är även fallet i Sverige.

Flera domstolsprocesser har sedan dragits igång av markägare som bestrider samernas rättigheter, som grundar sig i sedvanerätt och ibland också på särskilda avtal. Det är förmodligen också just det som handlar om markrättigheter som hittills har gjort att Sverige inte har velat ratificera ILO konvention 169, om urbefolkningsrättigheter.

Att Sverige inte alltid har handskats så bra med människors landrättigheter framstår ganska klart. Såväl samer som nybyggare har drabbats då staten har förklarat deras marker till att tillhöra staten. Hur djupt dessa konflikter går blev väl tydligt då Girjas sameby vann mot staten nyligen angående förvaltningen av jakt och fiskerättigheter på deras områden. Det triggade tråkigt nog en störtflod av hatinlägg av värsta sorten på sociala medier.

Ingen kan äga dessa marker ...

Egentligen handlar det många gånger inte om ägande. Urfolk vill ha rätt att använda sina traditionella marker. De behöver inte nödvändigtvis äga dem. En svensk domare, Marie Hagsgård, berättade i ett seminarium om markrättigheter under WCGIP 2005 hur hon vid ett av de första besöken i Sápmi frågade en samekvinna vem hon ansåg ägde landet, staten eller samerna. Kvinnan tittade henne i ögonen och sa: "Du måste förstå att ingen kan äga dessa marker. Vi kan bara förvalta dem."

Detta synsätt, att man inte kan äga landet utan förvaltar det, återfinns hos många urbefolkningar. Detta exempel illustrerar vad konflikterna om markerna går ut på i många länder. Där urbefolkningar vill använda sin sedvanerätt att använda marker, utan att kräva ett ägande, är landets lagstiftning helt uppbyggt runt äganderätten. Ofta har det också varit så att västländers överheter har ansett att landet inte har brukats av urinvånarna, och således var "tom vildmark" och utan vidare kunde tas ifrån dem.

Närmare en biblisk syn på skapelsen

Detta synsätt på markerna, denna tanke att vi förvaltar det landet där vi bor och faktiskt hela vår jord, ligger egentligen mycket närmare en biblisk syn på skapelsen än de flesta länders lagstiftning om ägande av mark. Visst kände det gamla Israel ett ägande av mark, men enligt de gammaltestamentliga lagar var det omöjligt att samla stora jordtyor i en enda hand – den som var tvungen att sälja sitt land, som han försörjde familjen på skulle återfå det när det blev jubelår. Jubelår var det var femtionde år, och då återställdes allting: land återgick till sina ägare, slavar blev fria osv.

Tyvärr har Israel och Juda förmodligen aldrig följt denna bibliska lag. Men mest trolig var den ordning som Mose lag föreskrev det gamla Israel ändå en slags anpassning efter rådande ordning i en värld som är långt ifrån perfekt. Om vi går tillbaka till skapelsens början, till 1Mo1 och 2, ser vi att det i den ursprungliga skapelsen ingenstans talas om ett ägande av landet. 1Mo 1:28 säger:

..uppfyll jorden och lägg den under er. Härskas över havets fiskar och himlens fåglar och över alla djur som myllrar på jorden.

Jürgen Moltmann menar att "lägga jorden under er" har ingenting att göra med ett uppdrag att regera jorden, att gripa makten över den. Han menar att detta härskande kopplas i vs 26 ihop med det faktum att människan är skapad efter Guds avbild. Människans härskande är ett härskande såsom Guds avbild, och det kan aldrig innebära att utnyttja naturen till egen vinning. Det är inte vi som äger jorden, utan Gud, det är ett lån som Moltmann uttrycker det.¹

Det blir ännu tydligare i 1Mo 2:15: *Herren Gud tog människan och satte henne i Edens trädgård att bruka och vårda den.* Bruka och vårda, det är just det som förvalterskapet innebär. Det bibliska uppdraget som människan får i skapelsen stämmer betydligt bättre med många urbefolkningars traditionella synsätt än med det västerländska synsättet. Såväl samer som andra urbefolkningar har vid flertal tillfällen framfört att ingen människa kan äga marken. Vi kan bara förvalta jorden. Det är framför allt ett västerländskt synsätt att människan skulle kunna äga landet och de naturliga tillgångar hon är beroende av.

Att leva i harmoni med skapelsen

Medvetenheten om en Skapare är mycket stark i många urbefolkningars traditioner. Det är någonting som västerlandet, inklusive västkyrkan, kan lära sig någonting utav. Jag har lagt märke till att många kristna ledare bland indianer som jag har mött gärna talar om Gud som "Creator", Skaparen, i stället för rätt och slätt säga Gud som vi ofta gör.

För många urfolk är landskapet sakralt. Det är fyllt med platser där människor har mött Skaparen. Den aspekten - Anden som finns i skapelsen och ger den liv - är också bibliskt. Samtidigt fanns det vissa särskilda tider, som var återkommande och av cyklisk karaktär. Livet rörde sig i detta landskap och i denna tidscykeln, mellan det profana och det heliga. Också här kan man misstänka att den västerländska linjära och framgångsbetonade tiden inte var särskilt viktigt.²

Moltmann har betonat vikten av rummet, av platserna och har gett en ansats till en förändring av en ensidig fokusering på tiden. Han menar att rummet är alltid rummet som det levs i, människor, djur, andar eller gudar. Rum är alltid livsrum, och då blir ett ekologiskt och hållbart förhållningssätt viktigt.³ Tankar om rummets betydelse, om vad landet betyder för människorna, om det ekologiska rummet måste vidareutvecklas. Här har samer och andra urbefolkningar mycket att tillföra.

¹ Jürgen Moltmann, *God in Creation*, 1985, s.29 ff

² Håkan Rydving, *The end of drumtime*, Uppsala 1993, särskilt s. 96-108.

³ Moltmann, 1985 kap. 6

Människor hör ihop med landet där de bor

Det är en känsla som är stark bland samer och bland många andra urfolk. Man känner ett band med fädernas marker. Även de som inte längre bor i sina traditionella områden, ja även de som kanske inte ens är födda där, kan känna så. Därför vill även utflyttade samer ofta återvända till de områden där deras släkt har sina rötter. Därför har jag själv alltid känt ett speciellt förhållande till den lilla nederländska ön Terschelling, där min mors frisiska släkt kommer ifrån. Det har jag känt trots att just vår gren av slakten lämnade ön för flera generationer sedan. Ett sådant band med "fädernas land" hittar vi mest i glesbygdsområden, där folk har levt nära naturen, och i långt mindre utsträckning i storstäderna. Brueggemann uttrycker det så här:

It is now clear that *a sense of place* is a human hunger which the urban promise has not met. And a fresh look at the Bible suggests that a sense of place is a primary category of faith.⁴

Det är naturligtvis inte så att det finns någon särskild gen hos samer som gör att de känner för Sápmi. Det handlar om ett kulturellt arv. När man inser att människan är en del av sin omgivning, att hon inte kan ses isolerat från hennes livsmiljö, är det ganska naturligt att så är fallet. Människor känner att de hör hemma någonstans. Det är därför att de traditionella markerna är så oerhört viktiga för många urfolk, så viktiga att man är beredd att ta strid för dem.

Det är förvånande att inte just de kristna har varit först i ledet när det gäller att motverka miljöförstörelse och att leva i harmoni med skapelsen. Då jag växte upp var det västerländska tänkandet kring jordens resurser allmänt förhärskande i kyrkan i väst. Jag minns själv hur på 80-talet teologen Evert van der Poll och sociologen Janna Stapert i Nederländerna kom med en bok om miljökrisen och den evangeliska rörelsen. De konstaterade att det var snarare så att det evangeliska tänkandet förvärrade krisen än att vilja lösa den. Jag minns också att många var ytterst skeptiska till bokens budskap och jag har hört tonangivande evangeliska ledare offentligt raljera över budskapet.⁵

När man ser landskapet som sakralt

Om man lever sitt liv i samklang med skapelsen, och är dagligen direkt beroende av naturen man lever i, om man förstår sig på naturens cykler, säsongernas skiften så förstår man också bättre vad som händer när man rubbar balansen. När man dessutom lever i ett sakralt landskap, i en skapelse som är helig och som är Guds boning blir det tydligt att förstöra skapelsen faktiskt är att synda mot Skaparen. Då krävs en respekt för skapelsen som Gud har givit oss. Den respekten har jag hittat hos samer och många andra urfolk, och den respekten är lärorik i våra dagar när vi ser omfattande angrepp på våra ekosystem. Det handlar om en annan livsstil, som just de kan lära oss.

Många urfolk, även åtminstone de renskötande samerna, levde traditionellt som nomader. Då rör man sig i ett sakralt landskap som har många platser för gudsmöten. I vardagen rör sig livet hela tiden mellan det sakrala och det profana, precis som i Israel på Abrahams, Isaks

⁴ Walter Brueggeman, *The Land*, 1977 (utgåva Philadelphia 2002 s. 4)

⁵ Evert Van der Poll och Janna Stapert, *Als het water bitter is*, Sliedrecht 1988.

och Jakobs tid. De levde i ett landskap där man upplevde gudsmöten på olika platser. Gud fanns så att säga i landet, som man för övrigt delade med de bofasta.

När man kan se landskapet som sakralt, som en plats där Gud finns och där Gud genom sin Ande uppehåller allt liv, blir man också tvungen att ta hand om landskapet, om skapelsen. Skapelsen är inte Gud, men skapelsen är Guds och Gud finns där. Det kräver respekt och vördnad inför skapelsen. En teologi som utformas utifrån en sådan uppfattning måste nödvändigtvis vara en teologi som betonar skapelsen och vår förvaltarroll och som blir en ekoteologi. Och det blir också en teologi som kan anknyta till traditionell samisk andlighet. Därför tror jag att just samer och andra urfolk har oerhört mycket att bidra till en teologi för vår tid.